

ЦИВИЛНА ОДБРАНА У САВРЕМЕНОМ РАТУ

Искуство из Другог светског рата и ратова у Кореји и Индокини показало је да противничке стране не примењују више своја убитачна средства само против оружаних снага на бојном пољу, већ их све више употребљавају и против становништва и материјалних добара на целој државној територији, и поред постојања разних међународних конвенција које то забрањују. Циљ је ових дејстава у позадини не само да се уништи материјална база на коју се ослања фронт, него и да се деморалише становништво, као и да се потпомогну дејства на фронту. Преношење ратних дејстава са фронта и на позадину омогућио је у највећој мери развој ратне технике, а у првом реду појава и усавршавање ваздухопловства. Тако се може рећи да у савременом рату целокупна државна територија зараћених страна претставља ратно поприште, а борбу са непријатељем, коју су раније водиле само оружане снаге, сада преузима на себе у извесном смислу и цивилно становништво на целокупној територији зараћених страна. Због тога се појавила потреба за обучавањем и организовањем цивилног становништва како би било у стању да се брани од могућих непријатељских дејстава у позадини. Овај задатак прима на себе Цивилна одбрана.

Институција цивилне одбране појавила се код већине држава још пре Другог светског рата, али њен значај и улога нису подједнако озбиљно схваћени у свим државама. Како је ваздухопловство главни носилац дејства на позадину, то се цивилна одбрана код већине држава претежно оријентисала на одбрану од непријатељског бомбардовања из ваздуха, а код неких и искључиво на ову одбрану, и то у недовољном обиму. Ово се, почетком Другог светског рата, многим државама тешко осветило. Примери Пољске, Холандије, Норвешке и бивше Југославије показују како су немачки ваздушни терористички напади и примена ваздушних десаната, због неприпремљености Армије и цивилног становништва, произвели велико изненађење, и веома негативан морални утицај, што је, поред осталих чинилаца, у великој мери слабило вољу за отпором.

У бившој Југославији питање цивилне одбране било је регулисано „Општим упутом за рад у циљу одбране земље на случај непријатељског напада из ваздуха“ од 1932 године, који је предвиђао не само мере за одбрану становништва од непријатељског бомбардовања (пасивну заштиту) већ и активна дејства „омладинских оде-

љења“ и делова становништва против ваздушних десаната у циљу заштите „саобраћајних и других важнијих објеката“. Целокупан рад је био постављен на добровољну основу и углавном оријентисан на режимску организацију „Сокола“ и друге сличне организације. У периоду од 1932 до 1938 године чињени су покушаји да се овај „Упут“ спроведе у живот, али су они остали без успеха. Тек после Хитлерове агресије на Аустрију, Чехословачку и Пољску, овај рад је текао нешто интензивније¹⁾, али се изводио кампањски и није дао неких виднијих резултата, поред осталог и зато што становништво као целина није овим радом било обухваћено. Тако су, захваљујући у првом реду несређеним политичким приликама, недовољној психолошкој припреми становништва и недостатку солидне и планске обуке, немачки ваздушни терористички напади 1941 године могли одиграти тако значајну улогу у муњевитом слому бивше Југославије.

Насупрот овоме, ако размотримо одбрану Британских Острва од немачких ваздушних напада у периоду од 1939 до 1945 године, а нарочито у 1940 и 1941 години, када се она изводила под врло тешким условима, видећемо да је ангажовање становништва у цивилној одбрани било врло успешно и да је знатно допринело смањењу губитака у људству и материјалу, сузбијању страха, спречавању панике и омогућавању да најважнија предузећа и установе и даље функционишу. Ово је, свакако, увећало потенцијалну снагу Британске армије, пошто није морала да издваја потребне ефективе за обезбеђење функционисања ових служби. Какве је размере имало ангажовање британског становништва у цивилној одбрани у току рата најбоље се види из овог прегледа:²⁾

Сваке године концем јуна	Укупан број становништва ангажованог по разним службама цивилне одбране			Бачено тона бомби на Британска Острва
	свега	мушких	женских	
1939	83.000	83.000	—	—
1940	1,742.000	1,401.000	341.000	34.200
1941	1,834.000	1,487.000	347.000	21.500
1942	1,728.000	1,399.000	329.000	1.500
1943	1,881.000	1,472.000	409.000	1.500
1944	1,900.000	1,484.000	416.000	11.000
1945				1.500

¹⁾ 1938 године, на тражење Уједињене студентске омладине у Београду под руководством КПЈ, било је одобрено да се од студената оформе јединице и изводи војна обука. Упоредо са овим почело се и са обуком дела становништва на курсевима за упознавање бојних отрова и указивање прве помоћи као и са израдом склоништа и организовањем других служби пасивне одбране.

²⁾ Према подацима из брошуре „Strength and Casualties of the Armed Forces and Auxiliary Services of the United Kingdom 1939 to 1945“ и часописа „Forces Aeriennes Françaises“ бр. 89/1954.

Губици цивилног становништва у Енглеској од ваздушних напада у току Другог светског рата³⁾ износили су: 60.595 мртвих и несталих и 81.182 рањених. Од овог броја губици активних сарадника цивилне одбране при вршењу дужности износе 6.220 мушкараца и 680 жена. У поменути број губитака улазе и губици од летећих бомби V_1 и V_2 чији се резултати дејства виде из овог прегледа:

Лансирано летећих бомби	Стигло на циљ	Уништили			Експлодирано на земљи при лансирању	Вероватно пало у море	Губици становништва
		Ловачка авијација	ПАА	Везани балони			
V_1 9.500	2.400	1.847	1.878	232	1.000 до 1.500	1.000 до 1.543	6.000
V_2 —	490 на Лондон	—	—	—	—	—	2.728

Исто тако цивилна одбрана је одиграла значајну улогу и у Немачкој на коју су Англо-Американци у току рата, рачунајући и окупиране земље, бацили 2,700.000 тона бомби⁴⁾, па ипак није дошло до панике или веће деморализације становништва, тако да је до капитулације Немачке дошло тек кад су Савезници уништили главнину Немачке армије и заузели скоро целу немачку територију.

Изнети примери углавном се односе на улогу и значај противавионске заштите у оквиру цивилне одбране у току Другог светског рата. Међутим, као што су ваздушни напади на градове и друге објекте условили цивилну пасивну одбрану, тако су и ваздушни десанти условили активну борбу цивилног становништва противу ових јединица, које су ваздушним путем пребациване у позадину ради стварања пометње и панике, напада на мање гарнизоне, уништавања важних објеката, итд. Искуство је показало да су ваздушни десанти обично постизали жељене резултате у случајевима када је остварено изненађење. У противном, резултати су били слаби или незнатни. Тако су Немци успели остварити изненађење употребом ваздушних десаната у највећем броју случајева: у Холандији, Белгији и Норвешкој, а Савезници на Сицилији и у Француској. Многи десанти су успели, поред осталог, и због панике или пасивног држања становништва које се није упуштало у борбу са падобранцима, мада их је и са минималним ватреним средствима могло ефикасно уништавати, првенствено док су још били у ваздуху, и тиме омогућити успех нак-

³⁾ Према извештају британског министра одбране пред Парламентом 1945 године.

⁴⁾ Према америчким подацима ваздухопловство САД бацило је на Немачку и окупиране земље од 1942 до 1945 године око 1,500.000 тона експлозива, а енглеско 1,200.000 тона.

надно придодшним јединицама одређеним за борбу са ваздушним десантима. Ради што боље илустрације овога, навешћемо неколико интересантнијих примера:

— 9 априла 1940 године Немци су употребом ваздушних десаната заузели два узлетишта код Колберга у Данској и два узлетишта у Норвешкој (код Форнелуа, близу Осла, и код Солае, у близини Ставангера) не наишавши ни на какав ефикасан отпор нити од стране армије нити од околног цивилног становништва;

— 10 маја 1940 године при нападу на аеродром код Белдховена (близу Ротердама) у Холандији немачки падобранци су успели да у року од пола сата заузму узлетиште, где је, истина, постојала организована, али недовољно ефикасна противавионска одбрана, тако да је подршка падобранаца из ваздуха успела да је брзо неутралише и омогући лако заузимање аеродрома;

— 10 маја 1940 године Немци су претрпели неуспех при покушају да заузму три аеродрома у Холандији у близини Хага, јер су Холанђани били предузели опсежне мере опрезе и добро организовали противавионску и противдесантну одбрану, тако да су Немци, поред осталих губитака, имали и око 100 оборених авиона;

— 1941 године на Криту ваздушни десант Немаца бројао је око 6.000 падобранаца. У борби са минималним снагама Грка и Енглеза немачки губици су износили (према њиховим подацима) 1.055 мртвих и 2.098 несталих. Иако је овај десант у крајњој линији успео, успех је, с обзиром на ове губитке, исувише скупо плаћен;

— 1944 године код Арнхема, у Холандији, катастрофално се завршио британски десант у коме се од 9.000 бораца Ваздушнодесантне дивизије спасло само 2.000 људи;

— 1944 године при немачком десанту на Дрвар од 700 падобранаца спасло се свега око 120, а ипак није био постигнут постављени циљ.

Ево и неких карактеристичних примера акција командоса изведених у непријатељској позадини у току Другог светског рата.

— Фебруара 1941 године пребачена је једна група командоса из Енглеске у Бретању (Француска) са задатком да постави заседу немачком авиону који је имао своју базу у Бретањи и сваког дана у одређени час преносио немачке специјалисте за обележавање циљева за ноћна бомбардовања у Енглеској. Међутим, ова акција командоса није успела, јер су подаци о бази овог авиона били застарели.

— 1944 године код Бруневалда у Немачкој спустила се падобранима група од 113 савезничких ваздушнодесантних командоса 500 м далеко од места где је био смештен један немачки радар. Ова група је успела да експлозивом баца радар у ваздух, пошто је претходно са њега скинула извесне инструменте који су тада Савезницима били непознати. Ова акција је успела иако је радар био смештен свега 3—4 км далеко од три насељена места, у којима су се налазиле јединице једног немачког пука.

— Маја 1945 године група од 5 јапанских бомбардера типа „Салис“ долетела је у бришућем лету изнад америчког узлетишта

Јонтонa на заузетом јапанском острву Окинави (југозападно од Јапана у Кинеском Мору) и покушала да нападне овај амерички аеродром са кога су Американци стално узнемиравали Јапанце. Међутим, америчка противавионска одбрана успела је да обори четири бомбардера, а пети се спустио на писту. Из авиона је искочило осам Јапанаца, који су ручним бомбама извршили напад на узлетиште. У овој акцији они су успели да униште 7 а оштете 36 америчких апарата и да запале 70.000 галона бензина.⁵⁾ Иако ови примери рада командоса у Другом светском рату и изнето мишљење о њиховом раду у будућем рату претстављају само неке од могућих начина њихових дејстава, из њих се ипак могу извући извесни закључци у погледу одбране од командоса, а нарочито у погледу ангажовања у њој цивилног становништва.

Послератним развојем ратне технике уопште, а посебно авијације, питање средстава и форми борбе противу ваздушних десаната и осталих непријатељских дејстава у позадини (инфилтрације, рејдова, саботера, командоса, партизанских јединица, итд.), као и питање одбране од ваздушних терористичких напада, постало је несумњиво

⁵⁾ у своме предавању од 14 марта 1950 године пуковник Француске армије Вергоз је на основу искустава из овог рата, дошао до закључка да би се у будућем рату рад командоса, нарочито при нападу на објекте на земљи, могао вршити на следећи начин. Он сматра да би од одељења командоса јачине 10—20 људи требало формирати екипу за рушење (у коју обавезно треба да уђу један саботер и један митраљезац) и једну или две екипе за заштиту, свака јачине 3—5 људи. При организовању напада, командоси би благовремено добијали податке о месту и типовима објеката које треба уништити, а затим би извршили фотоснимање објеката и припремили пуњења са магнетом, или са пластичним експлозивом или темпирана пуњења у облику оловке, итд. По извршеним припремама, на дан напада или дан раније, екипе би се обично ноћу убациле у неки рејон прилично далеко од објекта напада да би се прикупиле и средиле, а затим се приближиле самом објекту. Ту би командос тежио да помоћу фотоснимака открије мрежу осматрачница, положаје противавионске одбране, групе одбранбених гнезда, итд., да упозна екипе са местом где се налазе (које и какве врсте) непријатељске препреке и који су правци најпогоднији за прилаз објекту. Потом би се екипе за заштиту поставиле тако да штите повлачење екипе за рушење или да врше диверзију са циљем да на себе привуку ватру одбране.

Екипе за рушење, снабђене маказама са изолираном дршком ради обезбеђења од евентуалне опасности при резању жица са високим напонам, привлачиле би се објекту за рушење веома опрезно због тога што при кретању могу изазвати експлозију неке од мина против живих циљева, или што могу бити опажене са осматрачница, осветљене рефлектором, откривене од полицијских паса или ухваћене од неке патроле. Али оне могу рачунати и на недовољну будност страже објекта (обично два стражара, који се осећају сигурним унутар жичне препреке). Под заштитом митраљесца, који је спреман да нападне стражу, саботер би пажљиво намештао пуњења на објект. Ако би акција била откривена (или ако се да знак узбуне) свака би се екипа повлачила највећом брзином кроз своју брешу, не обазирјући се на то што рефлектори осветљавају а аутоматска оруђа бришу околни терен. Док се одбранбено одељење објекта због настале забуне прибере и прикупи ради интервенције, тога нападачеве екипе могу да се извуку према своме зборном месту. Поред тога, акција трупа против падобранаца ван ужег рејона објекта често је безуспешна, тако да само потпуна активност цивилног становништва, у садејству са трупама, може дати корисне резултате.

сложеније и теже него у Другом светском рату. Због тога су у периоду после Другог светског рата скоро све државе почеле посвећивати озбиљнију пажњу питању организације цивилне одбране и планској обуци становништва ради учешћа у њој.

Специфични услови појединих земаља: друштвени систем, величина националне територије, топографски склоп земљишта, насељеност, начин изградње градова и индустријских центара и низ других утицајних фактора, диктирају различите форме организације цивилне одбране и рада са цивилним становништвом. Због тога ово питање захтева готово у свакој земљи посебну свестрану студију, чији би циљ био да се нађу најпогодније форме за организацију и извођење цивилне одбране у рату, као и најповољнији начин за оспособљавање цивилног становништва у мирнодопским условима за успешно учешће у цивилној одбрани земље. У току даљег излагања размотрићемо како је ово питање решено данас у појединим државама.

Цивилна одбрана у Сједињеним Америчким Државама, према неким подацима,⁶⁾ стоји под локалним цивилним управама, а ове под надзором владе појединих држава, уз помоћ и сарадњу федералне владе. Задатак цивилне одбране је, углавном, да организује и обучи становништво у самозаштити и заштити домова, индустријских и других важних објеката од непријатељског дејства из ваздуха. За ову сврху Секретаријат одбране је у марту 1948 године образовао Уред за планирање цивилне одбране, који је, у сарадњи са 43 стручњака разних грана и 133 специјално одабрана саветника, размотрио ово питање и предложио задатке ове институције. Тако су актом овог Уреда од 1950 године постављени ови задаци цивилне одбране:

1) *Мере пре напада*: израда одговарајућих планова са најпогоднијим организационим формама рада; регрутација и увежбавање људства; набавка и смештај потребног материјала; средства и давање знака за узбуну; изградња и припрема склоништа, заштитних површина, контролних центара и евакуација цивилног становништва без помоћи војске.

2) *Мере за време напада*: примена правила пасивне одбране која су прописана од војне или цивилне управе; евакуација људства у заштитне површине (просторе); контрола саобраћаја, осветљења, телефонских и других веза, као и спречавање панике.

3) *Мере по извршеном нападу*: борба противу пожара; спасавање становништва; указивање прве помоћи; проналажење неексплодираних бомби; рацчишћавање најважнијих места затрпаних рушевинама и што брже обнављање порушених постројења од виталног значаја.

За извршење наведених задатака цивилне одбране, Армија до-ставља исцрпне информације Савезном уреду за цивилну одбрану о карактеру напада који се предвиђају и даје му техничке и остале савете за одбрану од њих; пружа техничку помоћ за остварење програма обуке људства цивилне одбране и координира војне одбранбене

⁶⁾ Military Review, фебруар 1953.

планове са плановима цивилне одбране, што се практично остварује путем заједничких вежби Армије и цивилне одбране. Тако је, на пример, корисне резултате дала и вежба под називом операција »Jackpot«⁷⁾ која је одржана почетком 1951 године у Панамској области. У анализи ове вежбе, у којој су учествовали удружени штабови цивилне и војне одбране под руководством једног центра, констатовано је да се грађани и војска заједно могу врло корисно употребити (нарочито на отклањању последица експлозија атомских бомби) под условом да радом управља највиши тактички штаб на дотичном подручју. Примена признатих тактичких начела у погледу евакуације, болничког збрињавања и контроле избеглица дала је такође врло корисне резултате.

Сједињене Америчке Државе су, схватајући значај цивилне одбране, предузеле све мере да „узбуне“ цивилно становништво и укажу му на опасност којој може бити изложено у будућем рату. Оне, према неким подацима, предвиђају да за потребе цивилне одбране могу имати око 17,000.000 добровољаца, од чега су досада остварили само један део (свега око 3—4 милиона).

У Великој Британији цивилна одбрана, углавном, обухвата следеће задатке:⁸⁾ спречавање напада, смањење ефекта напада и враћање у нормално стање.

Мере за спречавање напада обухватају: систем давања узбуне; израду склоништа; евакуацију извесних категорија становништва и болница; заштиту и растурање виталне индустрије; замрачивање и обезбеђење снабдевања водом.

Ради смањења ефекта напада предвиђа се стварање довољно организованих, обучених и опремљених снага у које улази: полиција, ватрогасна служба, Корпус цивилне одбране, национална болничка служба (која обезбеђује организацију прве помоћи), индустријска цивилна одбрана и службе за оправку јавних инсталација у случају потребе.

У свом саставу Корпус цивилне одбране има: локалне дивизије (које организују локалне власти за заштиту њихових територија од лаких и средњих ваздушних напада) и мобилне покретне колоне (предвиђене као тактичка резерва, чији је главни задатак спасавање и указивање прве помоћи). Ове покретне колоне сада не постоје, сем неких малих опитних група, које се састоје од две трећине људства копнене војске и једне трећине људства из ваздухопловства.

Индустрија, јавне службе и инсталације имају задатак да сами себе штите — уколико имају довољно људства у свом саставу.

У крајње озбиљним ситуацијама, кад цивилна одбрана, ма из којих разлога, не би могла одговорити своме задатку, предвиђа се и ангажовање оружаних снага у ове сврхе.

⁷⁾ Објављено у часопису Military Review, бр. 1/1953.

⁸⁾ Према белешкама са предавања директора цивилне одбране Велике Британије, Journal Royal United Service Institution, од маја 1953 године.

Враћање у нормално стање, по мишљењу претставника британске цивилне одбране, не спада потпуно у компетенцију цивилне одбране већ у компетенцију локалних власти, индустрије, јавне службе, самих домаћинстава, итд. у границама њихових могућности. Међутим, предвиђа се указивање хитне помоћи оштећеним инсталацијама и важним зградама од стране органа цивилне одбране.

Питању обуке цивилне одбране, као и благовременом планирању њеног рада, придаје се нарочити значај. Имајући у виду да састав мирнодопских служби цивилне одбране мора бити знатно мањи него за време рата и да се најбржа мобилизација тих служби може остварити једино солидно обученим кадром и добрим планирањем, по мишљењу претставника британске цивилне одбране, обука кадра у мирнодопским условима је један од најбитнијих елемената цивилне одбране.

Припадници цивилне одбране дужни су да сврше: основни (општи) курс за упознавање са разним врстама напада из ваздуха и мерама за заштиту од њих (укључујући и дејство ватром), затим основни курс за прву помоћ и основни курс за спасавање (нормално само мушкарци).

По завршеном курсу припадници цивилне одбране обучавају се у раду са оним одељењем своје јединице коме ће припадати, и то не само као појединци, него и као чланови појединих екипа и у саставу одељења као целине. Предвиђено је да се сваки добровољац обучава и вежба три године по 60 часова годишње, после чега се тек сматра квалификованим.

Ова обука се изводи уз помоћ инструктора на којима је тежиште обуке. Постоје углавном три типа инструктора: општи, за спасавање и тактички инструктори. Обука за прву помоћ спада у надлежност добровољних организација као што је Црвени крст.

У Великој Британији постоје три централне школе у којима се оспособљавају општи инструктори и инструктори за спасавање. Курсеви трају по три недеље, а тежиште обуке је усмерено више на практичну наставу. Досада је оспособљено око 20.000 инструктора.

Ради што боље координације рада разних посебних организација које учествују у цивилној одбрани, њихови претставници похађају Штабни колеџ цивилне одбране и Тактичку школу. Руководство ове школе има у свом саставу и претставнике Армије и полиције и тесно је повезано са Колеџом ватрогасне службе.

Док је цивилна одбрана великих земаља, као што су САД и Велика Британија, оријентисана искључиво на питање пасивне одбране, дотле су територијално мање земље (као например Шведска и Норвешка), које се по свом географском положају налазе на вероватним стратешким правцима између Источног и Западног блока, оријентисане, поред пасивне заштите, и на организацију цивилног становништва за активну борбу против евентуалног унутарњег и спољњег непријатеља.

Тешко искуство из Другог светског рата, у коме је *Норвешка* нарочито страдала као плен Хитлерове агресије, поучило је ову зе-

мљу да у решавању својих одбранбених проблема ангажује и добровољце за активну одбрану од непријатеља. У Норвешкој, на пример, као елемент сувоземне војске, постоје и домобрани — јединице типа наших диверзантских трупа и мањих партизанских одреда, које сачињавају добровољци дотичног краја. Ова партизанска војска броји према неким подацима из 1952 године око 100.000, а према другим подацима око 165.000 људи.

Задачи ових одреда у првим данима рата одређени су унапред, и они су углавном ови:⁹⁾

— заштита мобилизације од „пете колоне“; обезбеђење војних складишта и објеката; уништење „пете колоне“;

— обезбеђење мостова, железничких станица, фабрика итд.; — мирирање појединих објеката (мостова, железничких станица, фабрика итд.) у случају доласка непријатеља; сваки мост је већ сада припремљен за рушење, уређене су минске коморе, а експлозив спреман у близини;

— борба са ваздушним десантима са циљем да им не дозволе концентрацију и развијање у борбени поредак;

— активна борба са окупатором у случају окупације њиховог рејона, слично борби наших одреда са окупатором из прошлог рата. У том циљу предвиђени су рејони дејства и граничне линије са суседним одредима; дати су главни правци напада на цесте и железнице и већ се сада, у мирно доба, врши детаљно извиђање и упознавање земљишта од стране свих партизана.

Пасивној одбрани у Норвешкој посвећена је такође озбиљна пажња. Она углавном обухвата исте службе које су за ову сврху предвиђене и у другим савременим земљама, стим што служба у њој спада у националну обавезну службу.

Слично Норвешкој и Шведска је организовала борбене јединице, које се налазе ван регуларне армије и имају готово исти циљ и задатке које имају и норвешки домобрани. Припадници ових јединица станују код својих кућа и радним даном обављају своје редовне послове. Једном недељно сакупљају се и изводе унапред припремљена вежбања, а једном годишње позивају се на једномесечну или петнаестодневну вежбу. Повремено изврстан број припадника ових јединица одлази и на поједине курсеве.

Грађанском одбраном у Шведској руководи од 1944 године специјално формирана Генерална дирекција, у чији састав улазе цивилни и војни стручњаци из свих видова служби ове делатности, што обезбеђује солидну организацију и припрему становништва за одбрану земље. Ову организацију сачињавају ове гране цивилне делатности: служба полиције и цивилне гарде, служба за извиђање и везу, служба за борбу против пожара, техничка служба, служба за заштиту од бојних отрова, санитарска служба, служба за евакуацију и помоћ и служба за евакуацију и рушење.

⁹⁾ Према подацима генерал-потпуковника Душана Кведера у чланку „Одбранбени проблеми Норвешке армије“, „Војно дело“, бр. 3 од 1952 године.

Питању подизања склоништа за заштиту од ваздушних напада у Шведској је поклоњена особита пажња и у овом погледу су постигнуте знатни резултати. Геолошка структура ове земље, коју највећим делом сачињавају тврде стене гранита и гнајса, омогућава уређење и израду великих и солидних подземних склоништа. Тако се сада изграђују на стеновитом земљишту склоништа за заштиту од атомске бомбе која спадају међу највећа склоништа на свету. Према неким подацима предвиђа се израда огромних склоништа унутар планина у која би се заклонили скоро целокупно шведско ваздухопловство и морнарица. За најважнији део шведске морнарице већ је сада створена могућност да се усидри унутар оних лука на Балтику које су дубоко усечене у планинску обалу и заштићене од дејства атомских бомби. Сматра се да се у њима могу да заштите бродови разних величина, од подморнице до разарача. Исто тако изграђени су планински противавионски хангари усечени у странама брда од којих су неки заштићени слојем гранита дебљине преко 50 м. У ове хангаре, који су растурени по целој земљи, може да се смести највећи део база ловачких авиона на млазни погон (са припадајућим радионицама). Интересантно је да се највећи део подземних склоништа у Шведској успешно искоришћава за биоскопске сале, ресторани, гараже, итд.

У Француској је, према неким подацима, 1931 године била установљена Виша комисија противавионске пасивне заштите становништва, као орган Министарства унутрашњих послова. Њени потчињени органи били су комисије при департаманима, које су имале задатак да ову службу планирају према својим конкретним условима.

Општине и управе градова одбијале су да у своју надлежност приме ову службу, тако да решењу овог питања није приступљено сагласно инструкцијама које су добијане од виших органа. То је имало за последицу да су у току 1939 и 1940 године извесна места страдала у већој мери од немачких ваздушних напада.

Године 1938, на основу Закона о организацији нације у ратно доба, пасивна одбрана становништва од ваздушних напада примила је више обавезан карактер и због тога је прешла у домен Министарства народне одбране. Тада је установљена Дирекција противавионске заштите, као извршни орган Министарства народне одбране на челу са једним генералом, а остала је и даље Комисија пасивне заштите при Министарству унутрашњих послова, као консултативни орган. Генерални инспектор ПА одбране постао је у исто време и генерални директор пасивне заштите становништва, са задатком да се стара о одбрани целокупне националне територије од непријатељског дејства из ваздуха. У сваком се департману о организацији пасивне одбране старао префект уз помоћ специјалног бироа, у тесној вези са војним властима.

У току окупације у Француској, Законом од 16 марта 1942 године пасивна одбрана је поново прешла у надлежност Министарства унутрашњих послова (пошто француске војске није ни било на окупираној територији). Ова одбрана, која је у току рата располагала са

око 400.000 обучених добровољаца, успешно је извршавала своје задатке, мада је њен рад био потпуно подвргнут контроли окупатора.

ПАЗ је у Француској после ослобођења и даље остао у домену Министарства унутрашњих послова, само је Дирекција пасивне одбране претворена у једну под-дирекцију, дакле, ранг јој је умањен. Једним циркуларом од јануара 1947 године, Министарство унутрашњих послова упозорило је префекте департмана на слабу активност по овом задатку, као и на то да је ПАЗ (сагласно Закону од 1938) део националне одбране и да према томе има сталан и облигатан карактер. Међутим, све до јуна 1950 године рад на ПАЗ-у био је замро, те је једним циркуларом поново скренута пажња префектима да се изврше припреме за заштиту становништва од ратних опасности. Од 1951 године генерални инспектор администрације у Министарству унутрашњих послова задужен је да руководи свим питањима цивилне одбране. Да би се ова служба унапредила, тражени су већи кредити, али нису добивени. Ради тога се може рећи да се Француска од свих земаља укључених у Атлантски пакт налази у највећем закашњењу у питању цивилне одбране. Но, по мишљењу неких француских теоретичара,¹⁰⁾ изгледа да је досадашње искуство показало да су активна одбрана унутрашње територије, као и пасивна противавионска заштита, тесно везани и да заједно сачињавају националну одбрану територије која треба да буде у рукама једне власти — председника Министарског савета или његовог делегата, министра народне одбране. Приликом конгреса Националне Уније јула 1952 постављен је и захтев да се ово питање у целини стави у надлежност једном посебном Државном секретаријату.

Као што смо у почетку навели, добро организована цивилна одбрана треба да обухвати како питање заштите од ваздушних бомбардовања, тако и питање активног учешћа становништва у одбрани од ваздушних десаната и свих осталих врста непријатељских дејстава у позадини. Мада је организација пасивне заштите у разним земљама спроведена на различите начине, ипак се може уочити неколико питања која у свакој земљи треба да буду решена у оквиру пасивне заштите. Према мишљењу једног америчког војног писца,¹¹⁾ при организацији заштите од ваздушних бомбардовања (пасивне заштите) треба предузети низ мера — превентивних, заштитних, контролних и мера за обнову.

У превентивне мере, спадало би: благовремена евакуација индустрије из свих великих градова у унутрашњост и њено постављање на већу међусобну удаљеност; растресита изградња објеката који могу бити изложени нападу из ваздуха; учешће стручњака ПАЗ-а у планирању будуће изградње градова; издвајање у посебне групе и обезбеђење запаљивог и другог, штети изложеног, материјала; евакуација становништва; маскирање зграда и објеката од на-

¹⁰⁾ Мишљење генерала Прехуда у чланку „*Protection civile et defense nationale*“, *Revue de defense nationale*.

¹¹⁾ Др. Аугустин Прентис, бригадни генерал америчке војске у п.визији, „*Civil Defense in modern war*“.

рочитог значаја; брига о избеглицама; служба узбуњивања и обучавање и васпитавање становништва у служби ПАЗ-а.

Заштитне мере би обухватале: колективну заштиту у виду великих склоништа од атомских и других бомби са нарочито јаком експлозијом и индивидуалну заштиту у виду мањих склоништа од радијације, хемиских и бактериолошких дејстава, изградњу јавних склоништа; мере ограничења штете применом заштитних конструкција способних да се одупру ваздушном удару, потресу земље, топлотном зрачењу итд., модифицирање постојећих зграда за ову сврху и употребу средстава против пожара; удвајање важнијих јавних служби (да се онемогући застој таквих служби, ако су бомбардовањем стављене ван дејства) и удвајање веза (телефонских линија и важнијих центара).

Контролне мере: контрола саобраћаја (телефонског, телеграфског, радио и сл.); контрола транспорта у свим видовима расположивих средстава; контрола простора и људства које је заражено или изложено хемиском дејству и бактериолошким нападима.

Мере за обнову после бомбардовања: спасавање повређених и прва помоћ; рашчишћавање рушевина; оправка оштећених електричних водова, водова за гас и телефонских линија; снабдевање водом у најнужнијим количинама; неутралисање и дезинфекција опасних простора угрожених било од јонске радијације било од бактерија и смештај повређених у болнице.

Добро организована пасивна заштита, према мишљењу неких стручњака, у стању је да заштити од атомског дејства око 50% људских живота, који би иначе морали бити изгубљени. Отуда је она од великог значаја не само за националну безбедност сваке државе, већ и за личну сигурност сваког појединог грађанина.

Питање активне одбране цивилног становништва од ваздушних десаната, партизана, инфилтрираца, саботера, „пете колоне“, итд., у страниј литератури знатно је мање обрађено него питање пасивне заштите од бомбардовања из ваздуха. С обзиром да ће у будућем рату цивилно становништво у позадини вероватно бити још више изложено разним врстама напада са земље него што је то било досада, а имајући у виду организацију активне одбране која је у овом циљу спроведена у Норвешкој и још неким земљама, сматрам да би при организацији цивилне одбране требало:

а) *Извршити такву поделу националне територије на области* (рејоне, зоне и сл.) која би омогућила лаку контролу, целиходно организовање цивилног становништва и његову брзу употребу у борби против ваздушних десаната, инфилтрираца, партизана, „пете колоне“ и свих осталих врста непријатељског дејства у позадини. При овој подели требало би имати у виду број становништва и густину насељености, збијеност или растреситост насеља, топографски склоп, геолошки створ и покривеност земљишта, комуникативност и пролазност, социјални и национални састав становништва, итд. Постојећа управно-административна или војно-територијална подела у већини

случајева неће моћи да одговори захтевима успешне борбе са непријатељем у позадини;

б) *Контролу територије* тако организовати да се свака појава непријатеља у позадини што је могуће брже открије и омогући предузимање одговарајућих мера у циљу спречавања непријатеља у извршењу његовог задатка. Ова служба треба да обухвати извиђање и осматрање територије и најбрже јављање и обавештавање о појави непријатеља. У том циљу, поред осталог, требало би организовати строгу и потпуну контролу кретања свих непознатих и сумњивих лица (употреба патрола за крстарење, полициских паса и других погодних средстава), а само осматрање земљишта оријентисати нарочито на терене погодне за спуштање ваздушних десаната или падобранаца, пошумљене и друге погодне пределе за скривање диверзаната, инфилтрираца, итд.;

в) *Систем узбуњивања* тако оријентисати да се омогући најхитније обавештавање становништва о појави непријатеља у позадини и најбрже активирање снага и средстава за сузбијање непријатеља. У овај систем требало би укључити сва расположива средства за узбуну, стим да њихово коришћење, саобразно степену претстојеће опасности, огарантује ангажовање целокупног становништва са једне територије или само једног њеног дела;

г) *Координирати рад* цивилне одбране и најближих јединица Армије, као и суседних организација цивилне одбране, тако да се огарантује међусобно обавештавање о свакој појави непријатеља у позадини, о мерама које су тренутно предузете, као и о мерама предузетим ради заједничког вођења борбе са непријатељем. Ово захтева организовање читавог система веза, укључујући у њега и сва расположива средства везе на тој територији;

д) *Обезбедити активна дејства цивилног становништва* ради хватања, уништења или изоловања непријатеља убаченог у позадину, или паралисања његовог дејства до доласка јединица Армије. Ово се може остварити организовањем и обучавањем мобилних јединица или посебних одреда из реда оног дела цивилног становништва које не подлеже обавези службења у оружаним снагама у мобилном и ратном стању. Поред тога, требало би на погодан начин обучити и цивилно становништво изван ових јединица како би и оно могло учествовати у хватању или уништавању појединаца или мањих група диверзаната, инфилтрираца, итд.

Да ли ће се компетенција цивилне одбране једне земље ограничити искључиво на организацију и обуку становништва за пасивну заштиту од бомбардовања или ће обухватити и активну борбу против ваздушних десаната и осталих врста непријатељских дејстава у позадини, зависи у првом реду од специфичних услова сваке земље и њених објективних могућности. Но, у сваком случају, у томе важну улогу игра политичко јединство народа и друштвени систем. Решеност народа да одлучно брани своју слободу, независност и остале револуционарне тековине, као што је случај у нашој земљи, представља моћан фактор за успешно решење питања цивилне одбране — једне од битних компонената оружаних снага сваке земље.